

УДК 338.012

Стройко Т.В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського*

НЕОБХІДНІСТЬ ВІДРОДЖЕННЯ СЕКТОРА МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

THE NECESSITY OF THE REVIVAL OF THE SECTOR OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається потенціал малого підприємництва у сприянні вирішенню найгостріших проблем перехідної економіки, проблем трансформаційного, економічного та соціального характеру.

Ключові слова: мале підприємництво, перехідна економіка, трансформаційні проблеми, економічні проблеми, соціальні проблеми.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается потенциал малого предпринимательства в содействии решению острых проблем переходной экономики, проблем трансформационного, экономического и социального характера.

Ключевые слова: малое предпринимательство, переходная экономика, трансформационные проблемы, экономические проблемы, социальные проблемы.

ANNOTATION

The article considers the potential of small business in helping to solve acute problems of the transition economy, problems of a transformational, economic and social nature.

Keywords: small business, transition economy, transformational problems, economic problems, social problems.

Постановка проблеми. Мале підприємництво є обов'язковим елементом ринкової економіки, одним із двигунів економічного та науково-технологічного прогресу в суспільстві, важливим стабілізаційним механізмом і засобом реалізації особливого підприємницького потенціалу населення. Формування конкурентоспроможної соціально спрямованої економіки з розвиненим приватним сектором є стратегічним курсом економічної політики України. Проблеми структурної трансформації в комплексі, як і розвитку всіх її складових, законодавчо стають провідними в сучасній економічній науці, формування ринко-

вої системи господарювання в Україні пов'язане зі зростанням підприємницької активності в усіх сферах економіки. Повільність та суперечливість просування України шляхом ринкових реформ значною мірою зумовлені недооцінкою ролі та значення малого підприємництва як структуроутворюючого елемента ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід централізовано керованої системи господарства до ринкової зробив проблему малого підприємництва предметом інтенсивних наукових досліджень і дискусій. Серед вчених, які займаються певним чином питаннями малого підприємництва, необхідно відзначити З.С. Варналія, Л.І. Воротіну, С. Реверчука, В. Сизоненко, Н.Д. Кожевїна, В.М. Паламарчук та інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу, яка останнім часом приділяється даній проблемі немає праць, у яких би комплексно розглядалися роль і внесок малого підприємництва як структуроутворюючого чинника ринкової економіки.

Ціллю статті є дослідження значущості малого підприємництва у економіці України, яка в останні роки значно зросла, але на даний момент є недооціненою. Крім цього, мале підприємництво є одним із низки структурних елементів ринкової економіки, який потрібно покращувати в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю перехідного періоду постсоціалістичних країн є те, що

розвиток малого підприємництва розглядається як один з найважливіших факторів сприяння виходу з кризи, забезпеченню економічного зростання та соціальної стабільності в суспільстві. Ця особливість є наслідком визнання суспільством значного робочого потенціалу та високих адаптаційних якостей малого підприємництва, а не прояв абсолютизації ролі одного сектора в трансформуванні економіки та нигілюванням значущості інших секторів, у першу чергу, великого підприємства. Є незаперечним, що кожна складова діючої системи є невід'ємною та виконує лише її притаманні функції, які необхідні для життя та розвитку цієї системи. Як відомо, малі підприємства створюються за будь-яких умов, не зважаючи на економічні спади, інфляцію, високу платню за кредит, відсутність необхідної інфраструктури, невизначеність майбутнього і високий ступінь ризику; вони не потребують значного фінансування та особливих зусиль з боку держави для свого розвитку, але вносять неоціненний внесок у вирішення проблем перехідної економіки, проблем трансформаційного, економічного та соціального характеру.

У вирішенні трансформаційних проблем перехідної економіки мале підприємство відіграє роль середовища, що створює сприятливі умови для налагодження дії ринкових механізмів, які поступово повинні замінити дію механізмів державного регулювання економіки, що відігравали виключну роль при командно-адміністративній системі управління економікою; середовища первинного накопичення капіталу та необхідного досвіду для організації більш значної справи; середовища, в якому проходять випробування на ефективність нові науково-технічні розробки, та середовища, в якому за допомогою механізму конкуренції підприємці-початківці проходять «природний відбір», результатом якого є банкрутство основної маси новостворених фірм, виживання та зростання сильніших фірм, одночасне формування і поповнення «середнього класу», що є необхідною умовою подальшого проведення трансформаційних процесів. Крім того,

за участю сектора малого підприємництва може бути прискорено розгортання не тільки ринкової трансформації, але й трансформації самої форми виробництва, удосконалення асортименту та якості продукції в наслідок активізації науково-технічного прогресу в країні.

Тобто, розвиток сектору малого підприємництва сприяє зростанню національних винаходів та раціоналізаторства, скороченню терміна між науковою розробкою та впровадженням її у виробництво, застосуванню передового науково-технічного та виробничого досвіду інших країн у національному виробництві. Значний потенціал сектора малого підприємництва в сприянні розвитку інноваційної сфери неодноразово підтверджений на практиці досвідом розвинених країн. Статистика свідчить, що 95% радикальних технологічних новацій після другої світової війни створені саме в секторі малого підприємництва. Фахівцями підраховано, що ефективність науково-технічних пошуків малого підприємництва в цілому по промисловості розвинених країн на 43% вище, ніж у великих компаній. Такі успіхи пов'язані, перш за все, зі сприятливою атмосферою, що притаманна невеликим підприємствам: свобода пошуку, заохочування ініціативи, відсутність бюрократизму у вирішенні питань, готовність до ризику, швидка перевірка на практиці запропонованих оригінальних рішень.

Економічні проблеми перехідної економіки, у вирішенні яких має взяти участь сектор малого підприємництва, на наш погляд, складаються з виробничо-економічних та фінансово-економічних. У вирішенні економічних проблем у країнах перехідної економіки сектор малого підприємництва має потенціал, по-перше, товаровиробника, що спроможний припинити падіння виробництва в країні, сприяти його зростанню. Разом з цим, гнучкість та відносно невеликі обсяги виробництва, що притаманні секторамі малого підприємництва, спроможні вирішити проблему дефіциту товарів народного вжитку з урахуванням особливостей вимог споживача і підняти конкурентоспроможність наці-

ональної продукції в країні. Це є важливим, адже, як відомо, у розвинутих країнах масове стандартне виробництво продукції для споживчого ринку відходить у минуле і все більш значне місце займає виготовлення товарів та послуг невеликими серіями, які спрямовані на задоволення попиту груп населення, що виокремлюються на підставі цілого комплексу критеріїв (рівня доходу, потенційних покупців, віку, статі, уподобань, схильностей, місця проживання, професійного та соціального статусу та т.ін.). Так, наприклад, в США обсяги виробництва продукції такого плану, що спрямована на задоволення індивідуалізованого попиту та виготовляється у кількості від 50 до 300 виробів, складають біля 80% обсягу промислового виробництва. Крім того, мале підприємство як виробник може стати у нагоді великому підприємству, якщо візьме на себе виконання функцій, які не відповідають провідній спеціалізації великих компаній (тобто заготівельне та допоміжне виробництво, ремонтне обслуговування, адаптація продукції до місцевого ринку, збутова діяльність та інше). В багатьох розвинутих країнах цей потенціал малого підприємництва активно використовується: на великих підприємствах непрофільні виробництва виключені з технологічних процесів та передані невеликим субпідрядним фірмам. Так, у США та Західній Європі ступінь залежності виробництва великого підприємства від партнерів-субпідрядників складає 50-60%, а в Японії – 70-80%. Згідно з результатами дослідження, проведеного на початку 90-х років, серед найважливіших факторів, що спонукають корпорації до складання контрактів з малими підприємствами, 30% корпорацій вказали на більш низькі витрати, 39% - на оперативність поставок, 42% - на сучасну технологію, 61% - на високу якість продукції, що виготовляється малими підприємствами.

По-друге, у вирішенні економічних проблем країни сектор малого підприємства має великий потенціал універсального утилізатора, що спроможний вирішити проблему найбільш повного та ефективного використання обмежених

матеріальних, капітальних, фінансових, кадрових ресурсів, додатково втягуючи в обіг узкококальні розрізнені ресурси, використання яких у масштабах великих структур ускладнене або неможливе. Разом з цим, мале підприємство сприяє вирішенню проблеми швидкої переорієнтації ресурсів з менш ефективного на більш ефективне (потрібне споживачу, прибуткове) виробництво при зміні кон'юнктури ринку. У цьому ж ракурсі сектор малого підприємства може відіграти значну роль у звільненні держави від необхідності утримання на бюджеті низькорентабельних та збиткових підприємств, шляхом оренди (цілком чи частково) їх майна або викупу, і перетворенні їх потужностей на прибуткові та потрібні суспільству.

Тобто, у вирішенні виробничо-економічних проблем суспільства, малі підприємства найчастіше створюються при великих фірмах чи співробітничать з ними. Таким чином, формується принципова нова структура економіки. Для великого бізнесу необхідні і вигідні: ринок зі стабільним і тривалим попитом, продукції масового виробництва, акумулювання значних фінансових засобів, дешева робоча сила. Розвиток інтеграції партнерських відносин розуміються не «гуманною» метою допомогти малому підприємству, а цілком конкретною вигодою що вимагає стійкої й ефективної системи кооперативних зв'язків. Великі підприємства створюють основу для стабільності і керованості ринкової економіки країни, відкривають шлях до широкомасштабної реалізації науково-технічних новацій, а малий бізнес забезпечує виробництво гнучкість й індивідуалізацію

Сектор малого підприємства у вирішенні фінансово-економічних проблем держави має певний потенціал як платник податків. Це є загально визнаним фактом у відношенні до розвинутих країн і справедливим твердженням стосовно перехідних економік. У ринково розвинутих країнах діє значна більшість підприємств, зосереджена велика частка економічно активного населення (50-70%) і виробляється понад 50% ВВП.

У вирішенні соціальних проблем сектор малого підприємства має потен-

ціал роботодавця, який спроможний значно пом'якшити проблему безробіття в країні, головним чином, через зусилля самих безробітних, водночас сприяючи рішення проблем психологічної адаптації населення до нових економічних умов, забезпечення припустимого рівня життя, запобігання небажаних соціально-політичних наслідків реформування економіки. За останні роки у Великобританії було створено біля 1 млн. робочих місць, що компенсувало зниження зайнятості в великому підприємстві: сукупна чисельність робочих місць у приватному секторі зросла на 250 тис. чол.

Крім того, мале підприємство дає змогу населенню, у тому числі молодим фахівцям, спробувати себе у ролі власника та керівника підприємства, реалізувати свій потенціал в нових умовах господарювання. Таким чином, у вирішенні соціальних проблем перехідного періоду, сектор малого підприємництва виступає у ролях «інстанції останньої надії» для безробітного або для людини, що не в змозі реалізувати себе у межах великих підприємств, «полігона» для випробування підприємницької спроможності та організаторського хисту, «амортизатора» негативного ставлення населення до труднощів процесу реформування економіки. Отже, сектор малого підприємництва має високі потенційні можливості щодо сприяння становленню соціально спрямованої ринкової економіки і компенсації ряду важливих проблем трансформаційного, економічного та соціального характеру, що притаманні перехідному періоду. Тому становлення та активний розвиток малого підприємництва в Україні є одним з пріоритетних завдань сучасної вітчизняної державної економічної політики.

Потенціал малого підприємництва щодо сприяння вирішенню проблем перехідного періоду в Україні залишається нереалізованим і тому має сенс зупинитись на визначенні основних проблем становлення та розвитку вітчизняних суб'єктів малого підприємництва. До них можуть бути віднесені: об'єктивні проблеми малого підприємства, пов'язані з внутрішніми факторами його розвитку;

загальні проблеми перехідного періоду, що створюють значні ускладнення становленню підприємницької діяльності; штучно створені проблеми, пов'язані з підвищеним адміністративно-бюрократичним тиском на підприємницьку діяльність. Розглянемо всі вищеназвані групи проблеми докладніше.

До групи об'єктивних належать проблеми малого підприємництва, що мають корені в природній «дискримінації» суб'єктів малого підприємства у порівнянні з суб'єктами середнього та великого підприємства, що має наслідками відносно слабку життєстійкість та нестабільність суб'єктів малого підприємства. Серед об'єктивних проблем малого підприємства – висока чутливість до несприятливих економічних факторів (інфляція, циклічні коливання, зміна кон'юнктури ринку); обмежений доступ до фінансових та кредитних ресурсів через значну нестабільність підприємств сектору; незбалансованість досвіду підприємця-початківця (достатній досвід у технології виробництва і недостатній у комерції, управлінні персоналом або навпаки) тощо. Також до об'єктивних проблем малого підприємства належить значний ступінь ризику, що супроводжує кожну стадію підприємницької діяльності, адже особливістю малого підприємства є те, що його суб'єкти відчувають реальну загрозу збанкрутіння через кожну невдалу угоду або інвестування. Більшість суб'єктів малого підприємства відрізняє короткий «життєвий цикл», адже значна частина суб'єктів малого підприємства створюється як засіб досягнення певної мети свого засновника: реалізація науково-технічної розробки, надбання певного досвіду у веденні справи, накопичення базового капіталу, виконання певних робіт, задоволення пікового попиту на окремий різновид товару і т.п. Вирішенню об'єктивних проблем малого підприємства повинна сприяти держава за допомогою ретельно розробленої системи підтримки малого підприємства. В економічній літературі існує думка про те, що надмірна опіка малого підприємства за допомогою різноманітних

важелів державної політики, скоріш за благо, може завдати шкоду фірмам сектора, зробити їх слабкими і немічними. Як стверджують фахівці, підприємець завжди повинен відчувати, що поряд з ним крокує банкрутство. Ця загроза стимулює його бажання працювати краще. Тобто, проблеми, віднесені до цієї групи, є цілком природними, характерними для сектора малого підприємництва взагалі. І, на нашу думку, вони не перешкоджають його потужному розвитку, а, навпаки, містять протиріччя, з яких черпає енергію цей розвиток.

До загальних проблем перехідного періоду, що відчуває на собі мале підприємство перехідних економік, можна віднести проблеми, які виникли у наслідок реформування економіки, трансформування відносин власності і, мабуть, для основної маси населення, у деякій мірі форсованого перелому свідомості з «соціалістичної» на «капіталістичну». До таких проблем можна віднести:

- обмеженість фінансово-кредитних ресурсів у держави та у;
- відсутність розвиненої ринкової інфраструктури на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівні;
- недостатність фахових знань та досвіду у населення щодо зайняття малим підприємництвом;
- відсутність традицій підприємництва у суспільстві;
- недостатнє інформаційне та консультативне забезпечення малого підприємництва; розрив виробничо-економічних зв'язків;
- загальне падіння виробництва в країні;
- наявність кризи збуту на внутрішньому ринку у зв'язку зі зниженням реальних доходів основної маси населення та браком вільних фінансових коштів у підприємств;
- зростання цін і тарифів на нафтопродукти, електроенергію, сировину, матеріали тощо;
- слабка система самоорганізації суб'єктів малого підприємництва;
- негативне психологічне ставлення населення до підприємців та ін.

Окрім вище перерахованих проблем об'єктивного походження, з якими

зустрічається мале підприємство, слід вказати на існування низки штучно створених проблем, що пов'язані з незадовільним регуляторним кліматом здійснення підприємницької діяльності. Слід зауважити, що зародки штучно створених проблем, наявність яких перешкоджає розвитку легального малого підприємництва, спричинює та посилює його тінізацію, тією чи іншою мірою мають місце в будь-якій країні світу, проте блокування їх негативного впливу залежить від ступеня ефективності регуляторної політики держави взагалі і дії дерегуляційних та фільтраційних механізмів зокрема. До штучно створених проблем малого підприємництва в Україні слід віднести, перш за все, невпорядкованість нормативно-правової бази щодо функціонування суб'єктів малого підприємництва; ускладненість, зарегульованість, недосконалість та непрозорість процедур, що складають систему взаємовідносин між сектором малого підприємництва та державними органами влади на тлі відсутності надійних та ефективних механізмів державного захисту прав та свобод підприємців. Шляхом вирішення штучно створених проблем розвитку малого підприємства, що полягають в сфері його державного регулювання, є проведення трансформації системи державного регулювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Враховуючи велике значення сектора малого підприємства в процесі становлення ринкових відносин в перехідних економіках, а також значні його потенційні можливості для забезпечення добробуту суспільства, про що свідчить досвід розвинутих країн, особливу важливість набуває питання: чи отримав належний розвиток вітчизняний сектор малого підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варналій З.С. Мале підприємство: основи теорії і практики. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – С. 28.
2. Воротіна Л.І. Державна підтримка малого бізнесу в системі трансформаційної економіки України // Економічні реформи сьогодні. – 2000. – №28. – С. 31.

3. Европейский обзор малых и средних предприятий: ЕС ЕИМ-1998 г. / Пер с англ. – С.-Пб.: TACIS, 1999. – 78 с.
4. Малий бізнес України. Підприємці здатні відродити країну. – К.: Видавництво «ТОП», 1997. – 152 с.
5. Паламарчук В.М. Соціальна трансформація суспільства і національні інтереси України. – С. 14.
6. Реверчук С.К. Малий бізнес: методологія, теорія і практика / Львів: Львівський державний ун-т ім. Івана Франка. – 1996. – С. 92.